

Powtórka z Rzymu

Maria Zabłocka

PODSTAWOWE ZASADY PROCEDURY CYWILNEJ?

Kolejna ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, uchwalona 26.01.2023 r., weszła w życie 17.03.2023 r. Która to już (kilkusetna) zmiana pierwotnego tekstu z 1964 r. (czy to dużo, czy mało? – obawiam się, że nawet sędziowie cywiliści nie zawsze są w stanie na bieżąco śledzić wszystkie zmiany tego kodeksu).

Kolejne nowelizacje miały różny charakter: albo derogowały (usuwały) niektóre przepisy (całe artykuły lub poszczególne ich paragrafy), albo zmieniały treść poszczególnych przepisów, czyli miały charakter obrogujący. Najwięcej zmian to subrogacje, czyli dodanie nowych przepisów (tj. artykułów czy nawet całych działów). Niektóre z tych zmian były konieczne na skutek wejścia Polski do Unii Europejskiej, celowość innych może budzić wątpliwości. Mimo tych licznych nowelizacji dotyczących w znacznej mierze trybu postępowania fundamentalne zasady postępowania przed sądem cywilnym nie uległy zmianie. Mowa o nich w każdym podręczniku postępowania cywilnego i stanowią kanon wiedzy o cywilnym procesie. Nie wszyscy może zdają sobie sprawę, że te podstawowe zasady mają bardzo długi żywot, bo zostały określone już 2.500 lat temu w prawie rzymskim.

Dla wszystkich zajmujących się prawem rzymskim wiadome jest, że Rzymianie, inaczej niż to ma miejsce dziś, postrzegali swe uprawnienia nie w oparciu o obowiązujące ustawy (czy w najdawniejszych czasach prawo zwyczajowe), ale poprzez możliwość dochodzenia ich na drodze postępowania sądowego. Dlatego też w najstarszym pomniku spisanego prawa rzymskiego, niezastąpionym źródle prawa z tamtych czasów, Ustawie XII Tablic, pierwsze trzy tablice poświęcone były procesowi. Jasno zostały w nich przedstawione podstawowe

zasady procesu cywilnego. Te podstawowe zasady obowiązują, w ogólnym zakresie, do dziś, będąc trwałym elementem europejskiej tradycji prawnej.

Niekwestionowane dziś zasady postępowania cywilnego – dyspozycyjność i kontrydiktoryjność – mają swe korzenie prawie we wszystkich przepisach umieszczonych w rekonstrukcji pierwszej tablicy tekstu Ustawy XII Tablic. Ustawa Decemwirów, zdaniem Gothofredusa powołującego się na Cycerona (Cic. De leg. 2,4,9), zaczynała się od słów *Si in ius vocat ito* [Jeśli (powód) wzywa na sąd, niech (pozwany) idzie]. Słowa te obrazują dzisiejszą zasadę skargowości, czyli przejaw dyspozycyjności, i są najczęściej wyrażane w późniejszej paremii *nemo iudex sine actore* [nie ma sędziego (sprawy) bez (pозwu) powoda].

Kolejnym przejawem dyspozycyjności stron jest przepis tab. 1,6: *Rem ubi pacunt orato* [Skoro zawrą ugode, niech (to pretor) ogłosi]. Ugoda taka, ogłoszona przez pretora, była wiążąca i kończyła sprawę. Podobnie i dziś, poza wyjątkami, w procesie cywilnym strony mogą zakończyć sprawę zawarciem ugody (art. 1 k.p.c.). Powyższa zasada umożliwiająca zakończenie sporu na skutek wyrażenia zgody przez pozwanego dała podstawy do wykształcenia procedury *in iure cessio*, czyli pozornego procesu windykacyjnego, w którym strony na drodze postępowania sądowego chciały osiągnąć z góry zamierzony cel. Powyższe postępowanie dało podstawy do wytworzenia postępowania nieprocesowego, uregulowanego dziś w księdze drugiej Kodeksu postępowania cywilnego.

Kolejnym przejawem dzisiejszej zasady kontrydiktoryjności są przepisy tablicy 1,7: *Ni pacunt, in comitio aut in foro ante meridiem causa coiciunto. Cum peroranto ambo praesentes* [Jeśli nie zawrą ugody, niech stawia się na sprawie przed południem w miejscu zgromadzeń ludowych lub w miejscu odbywania sądu. Niech przemawiają, gdy obaj są obecni]; 1,8: *Post meridiem praesenti litem addicito* [Po południu niech (sędzia) przysądzi przedmiot sporu na korzyść obecnego]; 1,9: *Si ambo praesentes solis occasus suprema tempestas esto* [Jeśli (obaj) są obecni, zachód słońca niech będzie ostatecznym terminem (rozstrzygnięcia sprawy)].

Powyższe słowa, ubrane w późniejszych czasach w znane wszystkim prawnikom paremie: *ei incubit probaio, qui dicit, non qui negat; ne eat iudex ultra petita partium*, są nadal przejawem dzisiejszych zasad kontrydiktoryjności i jednocześnie zasady równości, bezpośredniości (*ambo praesentes, si ambo praesentes*), ustności (*cum peroranto, addicito*) i jawności (*in comitio aut in foro*), jednak w obecnym czasie trudno mówić o ich obowiązywaniu, ponieważ stosowanie tych zasad zostało „zawieszane”, i to nie bezpośrednio nowelizacją Kodeksu postępowania cywilnego, a na mocy ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacjami kryzysowymi z 2.03.2020 r. (Dz.U. z 2020 r. poz. 374), Rozdział 2. Przepisy szczegółowe, art. 15zsz¹ (organizacja rozprawy lub posiedzenia), który mówi, że „w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania tego z nich, który obowiązywał ostatnio, w sprawach rozpatrywanych według przepisów ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks

postępowania cywilnego, zwanego dalej «Kodeksem postępowania cywilnego»: pkt 1: «Rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadza się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość...»; pkt 3: «Przewodniczący może zarządzić przeprowadzenie posiedzenia niejawnego, gdy nie można przeprowadzić posiedzenia zdalnego, a przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego nie jest konieczne, a żadna ze stron nie sprzeciwiła się rozpoznaniu sprawy na posiedzeniu niejawnym w terminie 7 dni od dnia doręczenia zawiadomienia o skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawne (...); art. 15zzs²: «Jeśli w sprawach rozpoznawanych według przepisów Kodeksu postępowania cywilnego postępowanie dowodowe zostało przeprowadzone w całości, sąd może zamknąć rozprawę i wydać orzeczenie na posiedzeniu niejawnym po uprzednim odebraniu od stron lub uczestników postępowania stanowisk na piśmie»" (Dz.U. z 2021 r. poz. 2095).

Wydawałoby się, że stan zagrożenia epidemicznego z powodu COVID-19 już minął (raczej można ostatnio mówić o epidemii grypy), to jednak powyższe przepisy tzw. ustawy covidowej nie zostały uchylone. Należy mieć tylko nadzieję, że porzymska paremia *lex necessitatis est lex temporalis* [ustawa (wydana w chwili) konieczności jest ustawą chwilową] (por. np. art. 230 Konstytucji RP) wkrótce znajdzie zastosowanie zgodnie z ogólnym nakazem *Politia legibus, non leges politiae adaptandae* (Polityka powinna dopasować się do ustaw, a nie ustawy do polityki).

Na marginesie można też zauważyć, że Ustawa XII Tablic uzależniała wysokość *sacramentum* („odpowiednika” dzisiejszych kosztów procesowych) od wartości przedmiotu sporu – tab. 2, 1a; a ponadto nakazywała zakończenie sprawy w ciągu jednego dnia (*solis occasus suprema tempestas esto*).

prof. dr hab. Maria Zabłocka

Autorka jest profesorem zwyczajnym w Katedrze Prawa Rzymskiego i Antycznego Uniwersytetu Warszawskiego.